

L'arpista catalana enaltida i combatuda pels Borbó

A 25 anys, la famosa concertista d'arpa Clotilde Cerdà i Bosch (Barcelona, 1861-Santa Cruz de Tenerife, 1926), filla de l'urbanista Ildefons Cerdà i coneguda internacionalment amb el nom artístic d'Esmeralda Cervantes, rep una carta reprovatòria del secretari de la reina regent Maria Cristina, el seu amic Guillermo Morphy, músic com ella. Som a l'any 1886.

No és cap desqualificació musical o artística, sinó una objecció política, ideològica. La Casa Reial espanyola li retreu que, en comptes d'aspirar a tocar molt bé l'arpa, "gloria con la cual se han contentado hombres como Beethoven y Mozart", un dia "aparece V. en Cuba, como queriendo resolver por su influencia el problema de la esclavitud", i ara "la veo a V. erigida en protectora de la clase obrera catalana y de la educación de la mujer", coses més pròpies "de hombres encanecidos en los arduos problemas de que depende nuestra regeneración, que de jóvenes artistas".

La carta, la va conservar l'arpista en un àlbum de records que la Biblioteca de Catalunya va adquirir ara fa més de deu anys a un antiquari de la ciutat de Naumburg, records que, un cop restaurats i estudiats, van ser exhibits a l'antic Hospital de la Santa Creu de Barcelona a principis del 2012.

El text de la carta, conjuntament amb l'extensa documentació, gràfica i textual, recollida en l'àlbum, i altres fonts, ha permès a Isabel Segura completar la biografia del personatge, a través d'un assaig que ha titulat *Els viatges de Clotilde Cerdà i Bosch*, i que l'editorial 3i4 ha incorporat a la col·lecció "Dones d'Avui".

Més que un àlbum. És un àlbum amb el lloc esqueixat per la continuada pressió dels centenars de fulls sobre els quals algú, pacientment, molt probablement Clotilde Cerdà mateix, va anar enganxant amb cola els fragments d'una vida, que no cabia en els fulls relligats d'un àlbum, en un volum.

Guillermo Morphy y Ferríz de Guzmán (Madrid, 1836-1899), crític, musicòleg, historiador, pedagog i compositor que pels seus serveis als borbons li va ser concedit el comtat

BIBLIOTECA DE CATALUNYA / TRESQUATRE

Clotilde Cerdà i Bosch, l'arpista Esmeralda Cervantes, a 3 anys, en un retrat que figura al seu àlbum, conservat a la Biblioteca de Catalunya.

Els Borbó van protegir l'arpista Esmeralda Cervantes, nom artístic de Clotilde Cerdà (1861-1926), i després la van combatre per progressista. Isabel Segura en perfila la vida gràcies a l'estudi del seu àlbum de records.

Wagner la considerava un geni, segons va dir a Lluís II de Baviera

de Morphy, enceta la carta dient que ell, que ha estat un dels primers a admirar i protegir el seu precoç talent d'artista, i que el trobarà sempre disposat a ajudar-la, ha de permetre que li manifesti francament la seva estranyesa pel canvi que ha notat en la seva personalitat i les seves aspiracions, des de fa anys.

Des d'aquest moment, diu Isabel Segura, deixa de comptar amb el suport de la monarquia borbònica. I havia estat un suport molt destacat.

Clotilde Cerdà va ser introduïda a la cort d'Isabel II, a l'exili de París, per la seva mare, Clotilde Bosch, que el 1868 en va ser designada dama d'honor.

Després de triomfar com a concertista amb l'orquestra de Strauss, el febrer del 1874, el mes que en fa tretze, és nomenada arpista de la Reial Casa d'Isabel II, i el 1875, Alfons XII, en accedir al tron, la fa arpista de la seva cort madrilenya.

Aquell 1874, arran del seu primer concert a Viena, és quan decideix adoptar el nom artístic d'Esmeralda Cervantes. En l'àlbum, llegim de la seva mà, en una nota al marge d'una carta de Victor Hugo, que ha rebut de la reina Isabel el pseudònim de Cervantes i de Victor Hugo –com se sabia– el d'Esmeralda, nom de l'heroïna de la seva obra més coneguda, *Nostra Senyora de París*.

El concert de Viena es va organitzar per celebrar l'aniversari de la mort de Cervantes. La versió de *La Lluanera de Nova York* del pseudònim va ser aquesta, cita Isabel Segura: "Don Alfonso de Borbon, qu'estava present, volgué qu'en endavant portés lo nom de Cervantes en recort d'aquella solemnitat. Més tart, entussiasmat Víctor Hugo al sentir-la en París, volgué que portés també lo nom d'una de ses crea-

cions més celebradas, lo de la gitana de *Nostra Dona de París*, y desde llavors aquest prodigi musical porta lo nom d'Esmeralda Cervantes".

De l'artista protegida –el 1874– a l'artista i ciutadana rebutjada per la monarquia espanyola –el 1886– passen una dotzena llarga d'anys.

Són anys frenètics, de concerts per tot el món, i distincions i reconeixements per part de diverses cases reials i presidents de govern, i també d'institucions benèfiques. I honors artístics –el darrer concert de Franz List a Roma, el 1880– i socials –a Sato, a l'Uruguai, en reconeixement al seu èxit bategen amb el seu nom un pont.

El mes de juny de 1875, quan ja ha fet diversos concerts a Barcelona, Madrid, París i Lisboa, Clotilde i la seva mare s'embarquen a Porto rumb a Amèrica. Actuarà al Brasil, Argentina, Xile, els Estats Units, Cuba, i Mèxic, fins que el 1877 torna a Europa. Farà un segon viatge a Amèrica el 1881.

Francmaçona. Entre el bateig reial del 1874 i abans de l'excomunió reial del 1886, ha adquirit i reforçat una consciència social, humanitària i feminista que la portarà a ingressar en una lògia femenina de Barcelona, Lealtad, el 1880 o 1881, i fer-s'hi francmaçona amb el grau de mestra, el tercer, i amb el nom simbòlic *Esther*.

Per la seva banda, la lògia Tenerife, de Santa Cruz, la distingirà l'any 1882 amb el títol de membre d'honor.

Pere Sánchez Ferré, historiador de la maçoneria, inclou en les seves activitats dins el camp maçònic l'organització, el juny de 1884, d'un concert al Teatre Líric de Barcelona a benefici dels familiars de dos militars maçons afusellats aquell any a Girona.

I Isabel Segura, un concert en una

trobadà maçònica, a Còrdova, el juny del 1881, el mes següent d'oferir una sèrie d'actuacions a Buenos Aires.

De ben jove, però, la virtuosa concertista va lluitar contra la pena de mort i a favor dels desvalguts, i va participar en molts concerts de beneficència, a tot el món. És a dir, ja va mostrar les seves tendències humanitàries i filantròpiques abans de ser formada –o reformada– en la lògia.

El 1875, quan només té 14 anys, obté d'Alfons XII el perdó per a dos condemnats a mort a Barcelona. Aquell any participa també en un concert a Barcelona a favor dels ferits de guerra.

Cal imaginar que la influència de la mare va ser determinant. El 22 de març d'aquell 1875, Clotilde Bosch escriu al rei amb propostes per millorar les condicions de vida de les classes treballadores.

Tant a Barcelona com a Amèrica devia adonar-se que entre les persones amb més consciència cívica i progressista, els maçons tenien sempre un paper destacat. Quan l'abril del 1877 obté del govern mexicà presidit per Porfirio Díaz l'indult de José M. Téllez, un condemnat a mort, la lògia *Fraternidad de Mèxic* li ofereix la medalla d'or per haver-lo demanat i aconseguit. La carta de l'acord forma part de l'àlbum.

Porfirio Díaz, el president mexicà, també té el seu espai propi a l'àlbum. Escriu a Clotilde Cerdà per agrair-li la composició que li ha dedicat, *La Paz* –el pacifisme, un altre tret maçònic– i per suggerir-li que els diners que té previst de lliurar a una causa benèfica els destini a l'hospital de pobres de la capital.

En el seu periple americà d'aquells anys, Clotilde Cerdà, acompanyada de la seva mare, ha combinat, diu Isabel Segura, itineraris diversos, l'artístic amb la pràctica d'allò que avui en diríem treball col·lectiu, treball social, i ha rebut el reconeixement de les autoritats polítiques, eclesiàstiques i dels sectors populars. Mare i filla han actuat com a mitjanceres entre els sectors socials menys afavorits i els poders polítics.

Però una cosa era fer actes de beneficència –és a dir, fer caritat, fins i tot demanar indults per als condemnats a mort– i l'altra, participar directament

La casa reial no veia amb bons ulls el compromís polític de Clotilde amb la classe obrera i les dones

Clotilde Cerdà i Bosch, amb l'arpa, a 6 anys. Clotilde Cerdà i Bosch, la primera vegada que va tocar en públic, a Viena, el 1874. A partir d'aleshores utilitzaria el nom d'Esmeralda Cervantes.

en la creació d'institucions estables que poguessin influir en les classes més necessitades i el poble en general, amb l'evident perill d'afeblir el reaccionari control de l'Església, tan lligat als Borbó, com porten a terme els maçons amb la fundació de biblioteques, casinos, escoles lliures, ateneus populars i cooperatives. I això és el que va provocar la carta reprovatòria del secretari de la reina regent.

L'Acadèmia de la Dona. La persona que el 2 de maig de 1885 inaugura a Barcelona l'Acadèmia de Ciències, Arts i Oficis de la Dona que li criticarà Guillermo Morphy ja és una germana maçona ben formada i instruïda.

L'acadèmia era, diu Isabel Segura, un projecte que ja preparen Clotilde Cerdà i la seva mare, quatre anys abans. Primer ho van intentar a Madrid, però, vista la impossibilitat d'establir-l'hi, van optar per Barcelona.

L'objectiu de l'acadèmia era fomentar les disposicions naturals de la dona per a les tasques que exigeixen delicadesa i precisió, com també formar-la en oficis en què la presència femenina era inexistente i oferir formació per a la professionalització de les dones amb l'objectiu prioritari de subsistir decorosament i arribar a crear-se una posició.

Per posar en funcionament del centre, es va envoltar de dones que ja tenien una llarga trajectòria professional i un reconegut prestigi en els àmbits de la literatura, el periodisme i la medicina, com Josefa Massanés, poeta lligada a la Renaixença, Antònia Opisso, dramaturga, o Dolors Aleu i Riera, la primera doctora en medicina de l'Estat espanyol.

Sabent el paper tan destacat que tenen els mitjans escrits, crea una revista mensual vinculada a l'acadèmia pocs dies després de la inauguració, *El Àngel del Hogar*.

El centre estava situat a la Rambla de Canaletes, prop de la plaça de Catalunya, i un any després, atès l'èxit inicial, Clotilde Cerdà ja va començar a fer gestions per construir un edifici nou, més espaiós.

Acompanyada de Carme Verdaguer, professora de l'acadèmia, viatja a Madrid i s'entrevista amb la reina regent i amb la infanta Isabel, de les quals només escolta paraules "lisonjeras" a favor de la institució. S'entrevisten també amb el president del consell de ministres i amb el Ministeri de Foment.

Ambdós els prometen subvencionar l'acadèmia. "Con tan lisonjeras esperanzas regresé, y esperanzas fueron, pues nunca se han visto realizadas, sin saber a qué atribuirlo", va deixar escrit a l'àlbum.

Per a la biògrafa, l'atribució és clara: la casa reial no veia amb bons ulls el compromís polític de Clotilde

amb la classe obrera catalana i les dones, empresa tan reprovable, per a la monarquia espanyola, com l'altre compromís de l'artista, l'adoptat amb el moviment antiesclavista, tal com revela la carta de Morphy.

L'amenaça reial. L'amenaça de Morphy es va materialitzar. El 1887, un any després de la carta del 1886, l'acadèmia ha de tancar les portes per manca de suport i pel dèficit pressupostari que arrossega.

Josefa Massanés ja era conscient de les dificultats del projecte, que per una banda veia que era útil però per l'altra, grandiosos. Un mes abans de la inauguració del centre escriu a Clotilde, com es pot llegir a l'àlbum: "Creo de más difícil ejecución que lo fue el Ensanche de Barcelona, obra inmortal que eterniza el buen nombre de su padre".

La clausura de l'acadèmia, observa la biògrafa, no va ser un fet aïllat. El congrés femení que es pretenia dur a terme a Palma mai no es va realitzar. Tot l'esclat de projectes, fossin congressos, acadèmies i revistes de dones, pensades per l'artista i la seva mare, van haver de ser clausurats.

L'amenaça de la corona espanyola borbònica va anar més enllà del tancament de l'acadèmia. Mare i filla van veure com totes les seves actuacions, una a una, eren denegades, fins i tot les demandes d'indult per a condemnats a mort.

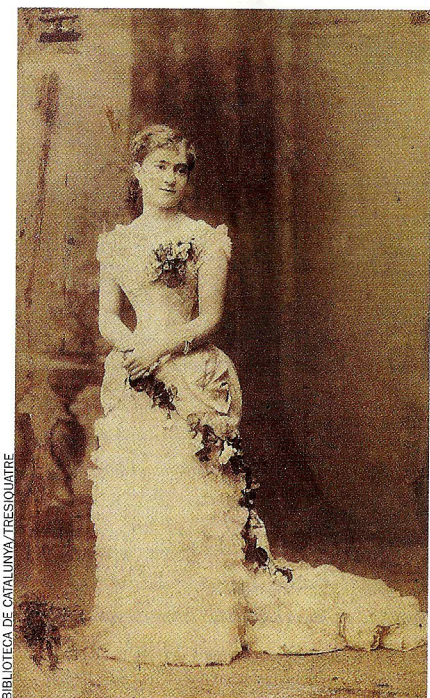
L'àlbum en dona testimoni, a través d'una carta que li escriu Emili Bono, advocat defensor, des de València, el 12 d'abril de 1889: "Supongo sabrá que el indulto de Macario Ciscar ha sido negado. Las esperanzas que su noble corazón y el de su digna y buena madre acariciaban se han desvanecido y dentro de algunas horas aquel habrá espirado".

A partir d'aquest període comença un llarg viatge que la tornarà a portar per diverses ciutats, per diversos continents, acompanyada de l'arpa i de les seves empreses col·lectives. El primer impuls va ser anar a Cuba, però l'illa continua sota domini de la monarquia espanyola i, per tant, se li tanquen les portes.

Com escriuria al seu amic i germà en la maçoneria, Víctor Balaguer, des

Clotilde Bosch, mare de l'artista, va exercir una gran influència sobre la formació humanística i filantròpica de la seva filla.

L'artista, després d'una actuació, en una fotografia d'estudi, de les moltes que va conservar al seu àlbum.

de Constantinoble, el 1892, respecte de l'acadèmia, "como si hubiere fundado una escuela de malas costumbres así se desencadenaron todas las malas posiciones sobre mí y con una pérdida de 22.000 pesetas, la cerré y tomé el vuelo hacia los países en donde se aprecia y recompensa el mérito".

Entre el 1889 i el 1892 ha visitat i actuat a Montecarlo, Berlín i Brusselles i ha vist la seva *Historia del arpa* traduïda a l'alemany. El 1893 participa en l'Exposició Mundial de Chicago on, a més de fer un concert, pronuncia una conferència sobre l'educació i la

literatura femenines de Turquia, que el mateix 1893 publica en anglès. A finals de setembre d'aquell 1893 actua davant del president dels Estats Units en sessió privada.

Després vindran Sant Petersburg, Moscou, Odessa, Brasil i Mèxic, on viurà, entre els anys 1907 i 1916, treballant de concertista i de professora.

Lluny del seu país, on ja no pot fer el "mal" que, segons els Borbó, pretenia fer, i amb una fama creixent i els màxims honors oficials, Isabel de Borbó, l'ex-reina Isabel II, sempre exiliada a París, li envia a Mèxic el 1910 un retrat amb la inscripció "Para Esmeralda Cervantes de Grossmann". L'any 1895, Clotilde s'havia casat amb Oscar Grossmann, industrial ceramista de Leipzig.

Del 1916 al 1921, l'arpista viu a Barcelona i aquell 1921 s'estableix a Santa Cruz de Tenerife, on mor el 26 d'abril del 1926.

Fins que la biògrafa no va trobar la seva partida de defunció al registre civil de Tenerife no va saber la data exacta de naixement, que la va conduir al registre de naixements que es conserva a l'Arxiu Municipal Administratiu de Barcelona. La data exacta és el 28 de febrer de 1861 i la del seu bateig, a la catedral de Barcelona, el dia 11 de març. Durant anys, el seu naixement va ser un enigma i la data que s'havia donat per bona més sovint era la del 1862.

Jacint Verdager és un altre dels noms il·lustres que apareixen a l'àlbum de records. El fragment d'una carta del poeta enviada el 1888, l'any que l'arpista veu que no pot portar a terme els seus projectes al seu país i ha d'anar-se'n a l'estranger, és el lema de la seva vida: "Vegí amb gran pena los contratemps, que acabaren per allunyarla de la patria; mes recorde que tots som desterrats en aquest mon".

I també, el lema de la seva posteritat, perquè, com va haver de patir en vida, un cop morta, el record, la presència de la seva extraordinària i exemplar tasca, ha estat desterrat de la memòria col·lectiva dels seus compatriotes, tot i ser una de les catalanes universals més importants de la història, un geni, com va dir Wagner a Lluís de Baviera.

Lluís Bonada